

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378:3/8

Н. М. Величко

Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ З ТОЧКИ ЗОРУ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті аналізуються вихідні положення вивчення проблеми формування полікультурної компетентності з точки зору системного підходу, обґрунтовується необхідність використання принципів системного підходу в психолого-педагогічних дослідженнях. Полікультурна компетентність майбутніх учителів аналізується за алгоритмом системного розгляду педагогічних об'єктів. Визначено структурні елементи системи полікультурної компетентності та показано специфіку їх ієрархічного розташування. Проаналізовано особливості системного впливу елементів полікультурної компетентності один на одного та її місце в структурах інших систем; а також розкрито інтегративний характер полікультурної компетентності через взаємодію її окремих елементів.

Ключові слова: компетентність, полікультурна компетентність, формування полікультурної компетентності майбутніх учителів, методологія дослідження, принципи дослідження, системний підхід, системний розгляд педагогічних об'єктів, система.

Постановка проблеми. У процесі вивчення проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів, передусім, необхідно визначитися з теоретико-методологічними основами та принципами дослідження, які закладають координати теоретичного аналізу й окреслюють площину експериментального дослідження.

На нашу думку, формування полікультурної компетентності майбутніх учителів ґрунтується на теоретико-методологічних засадах, які визначаються особистісно-орієнтованим (Г. О. Балл, І. Д. Бех, О. О. Бодальов), діяльнісним (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв), суб'єктним (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн), компетентнісним (В. П. Беспалько, Л. В. Калініна, О. М. Пехота, Г. К. Селевко), системним (О. Г. Асмолов, Н. В. Кузьміна, В. А. Семіченко), культурологічним (Г. П. Васянович, В. М. Гриньова, Н. Б. Крилова, М. П. Лещенко, С. О. Черепанова) підходами та полікультурною парадигмою (М. А. Араджионі, В. Б. Євтух, Т. С. Кошманова, Н. М. Лавриченко, А. Перотті).

Розгляд проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів у межах кожного з означених підходів дозволить виділити певні принципи, на засадах яких може бути організований цей

процес. Одними з основних для вивчення проблеми формування полікультурної компетентності є принципи **системного підходу**, оскільки за своїм місцем в ієрархії рівнів методології науки системний підхід є об'єднуючою ланкою між філософською методологією й методологією конкретних наук.

Аналіз актуальних досліджень. Важливим етапом у розвитку системного підходу стала загальна теорія систем видатного австралійського біолога Людвіга фон Берталанфі, а також різноманітні системні дослідження в контексті теорії інформації (Р. Л. Акофф, М. К. Мессарович, А. Раппорт, В. Н. Садовський та ін.).

Системний підхід є актуальним тоді, коли виникає необхідність синтезу різних знань і створення цілісної картини явища або процесу, тому поступово він став загальнонауковою методологією пізнання конкретних дисциплін.

На сьогоднішній день системний підхід широко використовується в психолого-педагогічних дослідженнях. Безпосередньо виражає орієнтацію системного підходу принцип аналізу психіки «за одиницями» (Л. С. Виготський), положення про установку як цілісну модифікацію особистості (Д. Н. Узнадзе), положення про одиниці аналізу цілеспрямованої діяльності як свого роду підсистем (С. Л. Рубінштейн, О. М. Ленонт'єв), закономірності розвитку людини в групі з позицій теорії еволюції (Т. Кемпбелл).

У працях О. Г. Асмолова підкреслюється необхідність вивчення людини у системно-історичному контексті. Автор, обгрунтовуючи системний історико-еволюційний підхід, аналізує розвиток людини в різних системах. Людина постає як біоенергетичний «елемент» біосфери, як «організм», як індивід у системі виду, як особистість у системі суспільства [1].

Звертаючи увагу на прояви системності в дослідницькій діяльності й у повсякденному житті, В. А. Семіченко зауважує, що системність реального світу – явище, якого не можна ігнорувати. На її думку, розгляд інтегративних подій життя поза системою, значно знижує як пізнавальні можливості людини, так і адекватність її орієнтування в тій чи тій професійній або життєвій сфері. Це стосується й педагогічної діяльності, оскільки будь-яка подія шкільного життя є окремою системою та взаємодіє з іншими системами. «Учителя, орієнтованого лише на пряму, досистемну логіку пізнання, розуміння та керування, можна порівняти з людиною, яка користується тільки одним виміром – площиною, тоді як реальне життя

потребує виходу на об'ємні та голографічні залежності, які до того ж постійно змінюються, розвиваються, переходять від одного ракурсу спостереження до іншого» [5, 256].

Мета статті. У цій статті ми поставили за мету визначити й проаналізувати основні принципи вивчення проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів з точки зору системного підходу.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу науково-педагогічної літератури зроблено висновок, що полікультурна компетентність розглядається як складне ієрархічне утворення, інтегративна особистісна властивість педагога як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності [2; 4; 6; 7]. Зокрема, в дослідженнях Л. Ю. Данилової полікультурна компетентність розуміється як інтегративна якість особистості, яка поєднує в собі мотиви пізнання, прийняття спільного й специфічного в кожній із культур, знання законів, способів життєдіяльності й розвитку полікультурного світу та вміння застосовувати їх на практиці [3].

У нашому дослідженні полікультурну компетентність визначаємо як інтегративну особистісно-професійну якість майбутнього вчителя, яка формується в результаті професійної підготовки й характеризується ціннісним ставленням до власної та інших культур, здатністю сприймати культурну багатоманітність як норму співіснування різних культур. Важливо й те, що полікультурна компетентність є складним багатокомпонентним утворенням, що формується в певних професійних ситуаціях через відповідні вміння, навички й моделі поведінки.

У процесі теоретико-методологічного аналізу В. А. Семіченко розробила алгоритм системного розгляду педагогічних об'єктів [5]. Спробуємо частково (враховуючи лише основні кроки) проаналізувати особистісну інтегративну якість майбутнього вчителя – полікультурну компетентність – з точки зору системного розгляду об'єктів.

Перший крок – *система включає множинність об'єктів*, між якими закріплюються певні інтеграційні зв'язки. З цих позицій полікультурна компетентність є системою, оскільки структурно включає такі елементи: полікультурні знання, полікультурні цінності, мотиви-спонуки до полікультурної взаємодії, досвід полікультурної взаємодії, рефлексивне ставлення до формування власної полікультурної компетентності. Усі об'єкти системи полікультурної компетентності взаємопов'язані між собою. Мотиви виникають лише, коли є полікультурні знання, у свою чергу полікультурна взаємодія можлива лише за умови виникнення мотивації до цієї діяльності тощо.

Другий крок – *будь-яка складова зазнає системного впливу*. Прикладом може слугувати момент професійного розвитку вчителя, представлений такою ситуацією: якщо майбутній учитель пережив позитивний досвід інтеркультурної взаємодії, це означає, що й полікультурні знання, підкріплені практикою, будуть ґрунтовнішими, глибшими, усвідомленими.

Третій крок – *ієрархічність розташування всередині системи окремих складових*, що призводить до її вертикального структурування. Ієрархію структурних компонентів полікультурної компетентності можемо представити таким чином (Рис. 1.):

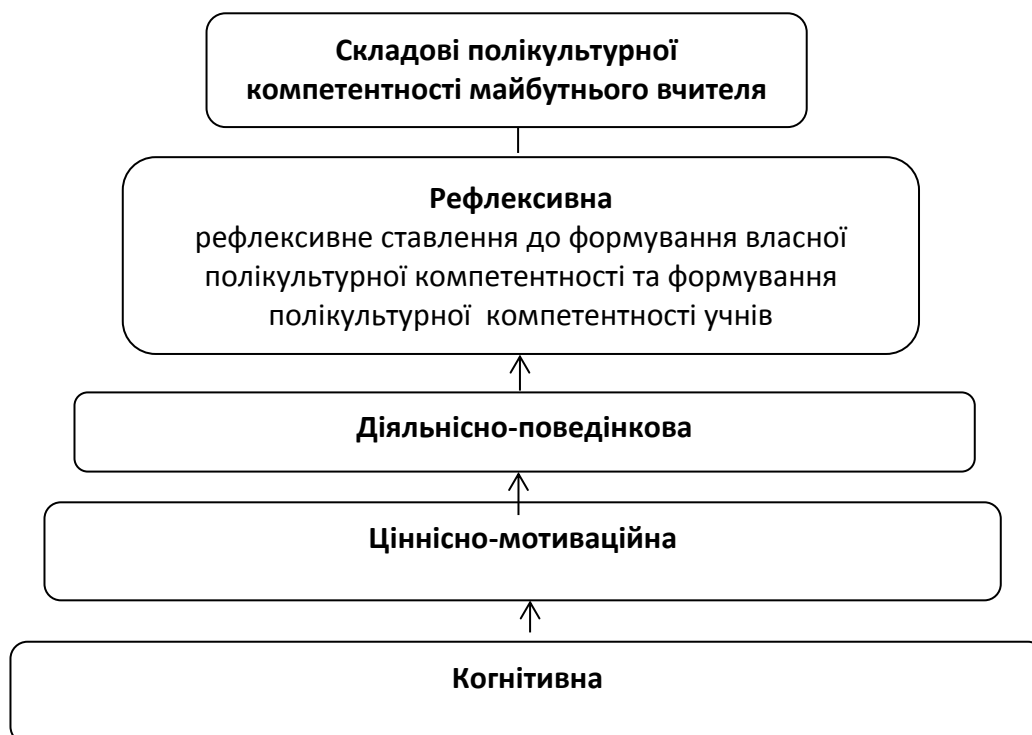

Рис. 1. Ієрархія складових полікультурної компетентності майбутнього вчителя

Четвертий крок – *одночасне входження умовно виділеної системи, що аналізується, а також її структурних елементів у інші системні цілісності*.

На нашу думку, система полікультурної компетентності вчителя є складовою інших систем, наприклад, вона є елементом системи полікультурної підготовки вчителя, більш ширшої системи професійної підготовки вчителя, а також входить до структури педагогічної діяльності.

Місце системи полікультурної компетентності в структурі педагогічної діяльності вчителя відображено на рис 2. Структура педагогічної діяльності представлена за схемою В. А. Семіченка [5].

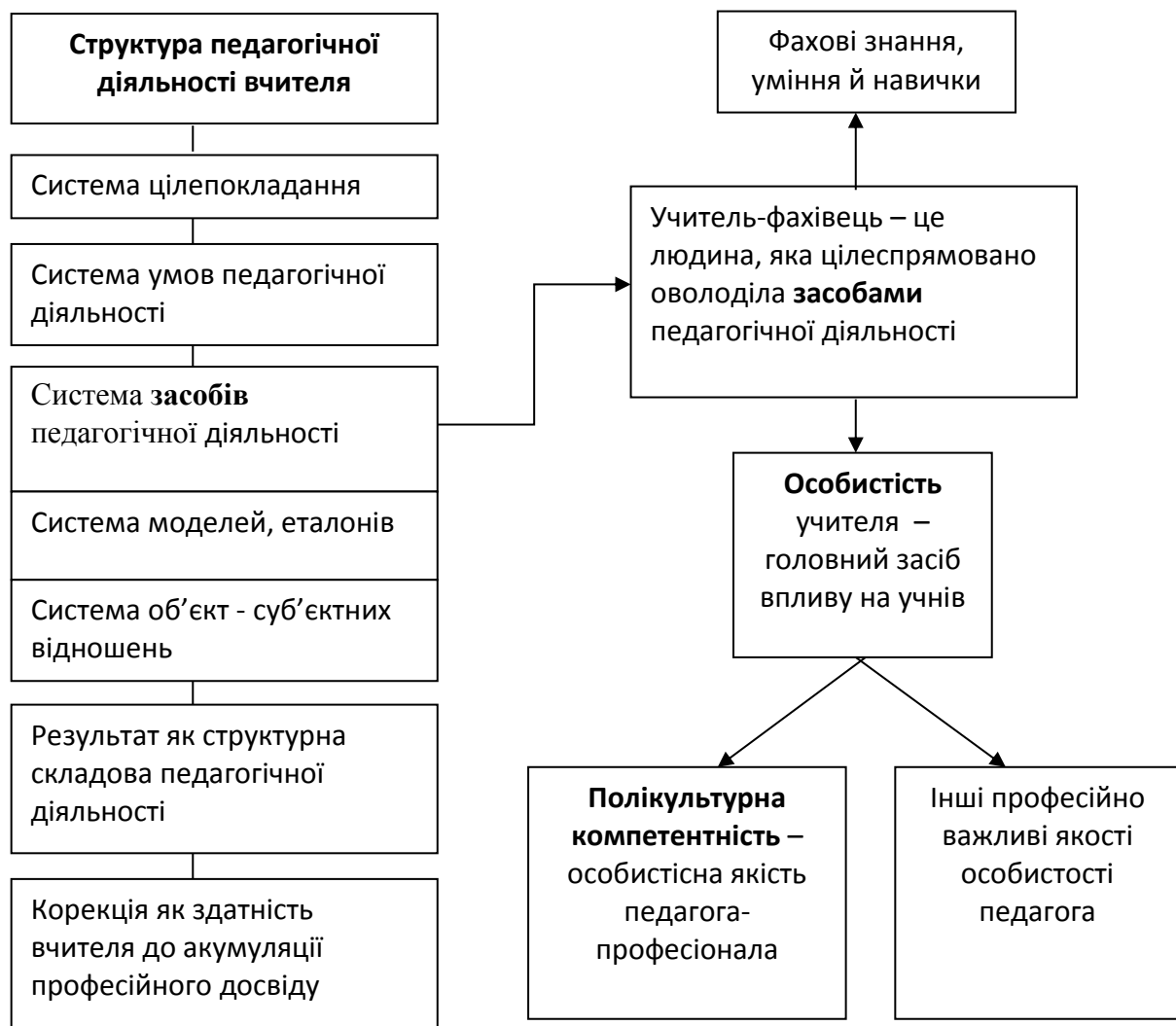

Рис. 2. Місце системи полікультурної компетентності в структурі педагогічної діяльності вчителя

П'ятий крок – *відносна цілісність кожного структурного елемента*, розгляд будь-якої складової як окремої системи. Наприклад, когнітивний компонент полікультурної компетентності містить дві складові. Вони, у свою чергу, складаються з низки елементів: *національної складової, пов'язаної з рідною культурою* (знання про сутність власної культури: походження, традиції, вірування; особливості національного виховання й навчання; ставлення молоді до старшого покоління; використання історично-національних педагогічних традицій у власній практиці) та *інтернаціональної складової, пов'язаної з іншими культурами* (знання про національно-релігійні, гендерні, культурні особливості суб'єктів педагогічної взаємодії, особливості світогляду різних етносів і субкультур; знання про особливості педагогічного спілкування з урахуванням полікультурного складу учнів; знання про причини виникнення міжкультурних конфліктів, уміння їх виявляти й успішно розв'язувати;

знання основ полікультурного виховання учнів; уміння організувати міжкультурну взаємодію учнів і формувати в них толерантне ставлення до існуючих культурних відмінностей).

Шостий крок – *інтегративний ефект роботи системи як якісно особливий результат взаємодії окремих елементів*. У динаміці свого розвитку (інтеграції) система полікультурної компетентності може проходити різні етапи, які відображають своєрідність зв'язків між її структурними елементами. Наприклад, можуть бути якісно засвоєні полікультурні знання (сформований когнітивний компонент полікультурної компетентності) й відчуватися дефіцит досвіду полікультурної взаємодії (несформований діяльнісно-поведінковий компонент).

Аналіз проблеми формування полікультурної компетентності з точки зору шостого кроку системного підходу дозволяє представити структурно-змістову модель формування полікультурної компетентності. У цій моделі горизонтальний рівень представлений окремими елементами, кожен з яких має свої локальні цілі й функції (когнітивний – знання; мотиваційно-ціннісний – мотиви; діяльнісно-поведінковий – досвід; рефлексивний – інсайти, усвідомлення).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, з точки зору системного розгляду полікультурна компетентність майбутніх учителів є складною динамічною системою, яка володіє основними системними характеристиками: *цілісність, структурність, взаємозв'язок системи з іншими системами, ієрархічність, вертикальна та горизонтальна динаміка розвитку*. Застосування логіки системного підходу дало нам можливість побудувати структурно-змістову модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів, а також дозволило розглянути проблему формування полікультурної компетентності у взаємозв'язках з іншими проблемами фахової підготовки педагогів, зокрема в контексті формування їх професійної компетентності. Перспективи подальшого дослідження вбачаються в розгляді проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів з точки зору інших наукових підходів, зокрема з позицій культурологічного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анали за / А. Г. Асмолов. – М. : Смысл, 2001. – 416 с.
2. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л. І. Воротняк // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 48–53.

3. Данилова Л. Ю. Содержание и структура поликультурной компетентности студента / Л. Ю. Данилова // Научные исследования: информация, анализ, прогноз : монография / под. ред. проф. О. И. Кирикова. Книга 13. – Воронеж : Воронежский госпединститут, 2007. – С.158–173.

4. Липова И. В. Становление поликультурной компетентности воспитателя в условиях профессиональной деятельности в дошкольном учреждении : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Ирина Владимировна Липова. – Волгоград, 2010. – 226 с.

5. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко – К.: Вища шк., 2004. – 335 с.

6. Степанов Є. П. Проблема формування культури міжетнічних відносин у сучасній педагогічній науці / Є. П. Степанов // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 13.

7. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: на примере курсантов академии МВД : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Елена Михайловна Щеглова. – Омск, 2005. – 213 с.

РЕЗЮМЕ

Величко Н. Н. Проблема формирования поликультурной компетентности будущих педагогов с точки зрения системного подхода.

В статье анализируются исходные положения изучения проблемы формирования поликультурной компетентности с точки зрения системного подхода, аргументируется необходимость использования принципов системного подхода в психолого-педагогических исследованиях. Поликультурная компетентность будущих учителей анализируется по алгоритму системного рассмотрения педагогических объектов. Определены структурные элементы системы поликультурной компетентности и показана специфика их иерархии. Проанализированы особенности системного влияния составляющих поликультурной компетентности друг на друга и ее место в структурах других систем; а также раскрыт интегративный характер поликультурной компетентности через взаимодействие ее отдельных элементов.

Ключевые слова: компетентность, поликультурная компетентность, формирование поликультурной компетентности будущих учителей, методология исследования, принципы исследования, системный подход, системное рассмотрение педагогических объектов, система.

SUMMARY

Velychko N. The problem of the polycultural competence of future teachers based on a system approach.

The author of the article analyzes the fundamentals of problem learning and formulations the multicultural competence of future teachers based on a systematic approach which is motivated the necessity of principle using in such approach and psychology- pedagogical researches. The conclusion has been made on the basis of scientific and psychology – pedagogical analysis and polycultural competence is considered as integrate and personal quality of a person.

In this article the polycultural competence of future teachers is analyzed according to the algorithm of systematic consideration of all pedagogical objects which are suggested by V. A. Semichenko. Such kind includes such steps as: analyse of competent part in polycultural competence, systematic influence element with each other, special features in hierarchy of separate components and its arrangement in polycultural competence and also its structure elements in another systems of integrality, analysis of integrality on each structure element

in polycultural competence, special features in integration disposition of polycultural competence as a result of integration between its components.

According to the separate steps of system analyze some structure elements of polycultural competence have been fixed as polycultural knowledge, polycultural values, motives are impaled to the polycultural interaction, an experience of polycultural interaction, reflective attitude to the process of own forming of the whole polycultural competence.

The specific of their hierarchy arrangement is demonstrated in this article. Special features of system influence elements have been analyzed as a result of their interaction and in the system of professional preparation of teachers and all pedagogical activities.

The conclusion was drawn from the system consideration of the polycultural competence of future teachers and it is a difficult dynamic system which possesses the main system characteristics such as: integrality, structural, system correlation according to each other, hierarchy, vertical and horizontal dynamics of the progress.

Key words: *polycultural competence, formation of polycultural competence of future teachers, research of methodology, research of principles, approach of the systems, system consideration of pedagogical objects, system.*